

Марияна ЦИБРАНСКА-КОСТОВА
Институт за български език – БАН

СТАРИ ДЕМИНУТИВИ С ТЕРМИНОЛОГИЧНО ЗНАЧЕНИЕ
(БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ЛЕКСЕМАТА ГОУМЪНЬЦЕ)

Mariyana TSIBRANSKA-KOSTOVA
Institute for Bulgarian Language – BAS

OLD DEMINUTIVES WITH TERMINOLOGICAL MEANING
(SOME NOTES ON THE WORD ГОУМЪНЬЦЕ)

The article aims at interpreting the peculiarities of the lexical and semantic category of diminutiveness in diachronic prospect, using as an example the development of the very rare word гоумъньце ‘tonsure, the cut part of the hair on the scalp among the representatives of the clergy’. The analysis lays upon the South Slavonic written evidences referring to the so called Kormcaja from Ilovica, 1262, and the canon law patrimony. The word is interpreted with regards of the process of transposition – the turn of a spoken lexeme into a specific religious term. Following the semantic transformation of the appellative гоумъно ‘threshing floor’ into гоумъньце ‘tonsure’, the author argues with the opinion of Moravian or Russian provenance of the Christian term, claiming its common Slavic character, and the common creative process of building up specific Slavonic Christian terminology starting from basic human views and association analogies.

Keywords: Slavonic Christian terminology, Canon Law lexics, Ilovica Kormcaja

Общи положения

Проблемите на деминутивността като словообразователна и лексико-семантична категория в диахронен аспект са значително по-слабо проучени. Въпреки това някои от най-важните теоретични постановки остават общовалидни. Проявите на умалителност включват: 1. Наличие на словообразователен маркер за умалителност (суфикс); 2. Наличие на неу-

малителен енокоренен кореспондент, с който деминутивът формира опозиция по обективен физически или количествен признак (Кръстев 1976: 4; Зидарова 2004); 3. Умалителността се проявява като форма на съответната неумалителна дума или се лексикализира самостоятелно въз основа на комплекс от номинативни, словообразователни и стилистични (емоционално-експресивни) признаци. В съвременната лексикографска практика *деминутиви лексеми* са само тези образувания, които се отличават със собствена лексикална семантика, а думи като *трън*, *трънче* и подобни не се разглеждат като отделни лексикални единици, а като *умалителни форми*. В СТБР обаче такова разграничение не се прави, защото целта на всеки исторически лексикален корпус¹ е извличането на максимално репрезентативна информация за лексикалната система на един език (а в нея и чрез нея и за граматическите му характеристики) в даден етап от развоя му. Така в СТБР са налице различни зависимости в корелацията неутрална дума–деминутив²:

А. Абсолютната обективна умалителност е единственият признак, т.е. деминутивът има намалени размери в сравнение с корелата: *дъска*–*дъщица*; *корабль* ‘кораб, лодка’–*корабиць* ‘корабче, малка лодка; ладии ‘ладия’, ладница ‘ладийка’, още *облакъ*–*облачыць*; *свѣща*–*свѣщица*; *цвѣтъъ*–*цвѣтъць*; *цръкъъ*–*цръкъвица*. Тук следва да се включат имената на малките рожби на животните, маркирани в самостоятелна морфологична категория на –nt- основите от типа на *козьлъ*–*козьла*. Всички подобни лексеми се разработват в отделни речникови статии в СТБР.

Б. Обективната умалителност е основен признак, но се развива и допълнителен, смисловомодификационен признак въз основа на прозрачна семантична мотивация, свързана с представата за намаляване на размера. Подобни деминутиви често развиват самостоятелно, т.е. паралелно ново,

¹ В настоящата работа се придържам към виждането, че СТБР е образец за лексикографски продукт въз основа на текстовия корпус на класическите старобългарски паметници (КСП), тъй като, въпреки че не възниква изначално в електронен формат, отговаря на други важни критерии на корпусите като “съвкупност от текстове с определена хронология, обем и състав, които имат представителен характер за езика на съответната епоха и дават възможност за извличане на качествена и количествена информация за него” (Коева, Благоева, Колковска 2011). КСП са “корпус от първи порядък” според така наречената преддигитална употреба на термина *корпус*.

² Класификацията е условна и се основава на лична ексерпция от двата тома на Старобългарския речник.

второ значение: *двѣрь* ‘врата, двери’ и *двѣрьца* ‘врата, двери, но и прозорец’; *кѣтъ* ‘къща, жилище’ и *кѣтъка* ‘къщичка, но и стаичка’; *кروطъ* ‘бучка, част’ и *кروطица* ‘троха’; *скрина* ‘ракла, кивот, ковчег’ и *скриница* ‘ковчеже; сандъче, касичка’; *хъизъ* ‘дом, хижа, къщурка’ и *хъизица* ‘манастирска килия’ и др. Значенията се изброяват в речниковата статия за всяка отделна дума.

В. Десемантизиране на признака умалителност, който исторически може да е съществувал, но е избледнял. От мотивиращата дума се развива производна с ново значение въз основа на същия морфем показател като деминутивите, а в редица случаи и с общ номинационен протопризнак. Дериватите обаче са самостоятелни лексеми. Връзката с мотивиращата дума се осъществява чрез пренос, заместване или преименуване: *кънигы* ‘книга’, *кънижица* ‘документи, послания’; *одръ* ‘легло, одър, носилка’, *одръць* ‘уред за мъчение, скара’; *понѣва* ‘платно за саван, покров’, *понѣвица* ‘долна дреха, хитон’; *сѣнь* ‘шатра, палатка’, *сѣньница* ‘плевня, плевник’ и др. Възможно е в някои случаи новото значение да възниква като омоним на деминутивното от типа на днешното *круша*, но *крушка* ‘малка круша’ и ‘осветително тяло’, но е трудно този процес да се проследи по писмени извори, защото невинаги има документирани данни и за двете значения. Тези случаи са особено представителни като когнитивен феномен, защото се развиват въз основа на асоциативни представи на човека и неговия познавателен опит.

Г. Има случаи на пълна или частична синонимия в двойка думи, които нямат нищо общо с умалителността. Те са продукт на десубстантивната деривация като активен словообразователен процес. Примери: *паница* ‘паница, но и водоем, водохранилище’ – *паничица* ‘водохранилище, водоем’; *пець*, *пецьница* ‘огнище, кладя’, *съсъ*, *съсъць* ‘женска гръд’ и др.

Д. Случаите на експресия (хипокористичност) като фактор за възникване на субективна умалителност се проследяват по-трудно в диахрония, но и тук са налице примери, които допускат тълкуване въз основа на емоционален признак, сравни *чадѣ* – *чадѣце*.

Може да се предположи, че и в диахрония са действали някои съвременни тенденции в умалителността, а именно: тя се проявява предимно при конкретните съществителни и най-вероятно е продукт на живото сло-

вотворчество (Кръстев 1976:26; Радева 1991: 156–160), но, разбира се, второто твърдение изисква пълно изследване на зависимостта между старобългарските думи и техните гръцки кореспонденти.

Гочмьньце в историческата лексикология и лексикография

Лексемата гочмьньце в значение ‘тонзура, подстриганата част от главата на духовници’ се придружава с бел. *умал.* и/ или бел. *остаряло и диалектно, просторечно* в редица източници, като се извежда от праславянското гочмьно ‘харман, овършана нива; място, където се вършее с волове’ (ЭССЯ 1980, 7: 173; Фасмер 1964, 1: 474; СРЯ 1977, 4: 158; СДЯ 1989, 2; Срезн.1893, 1: 609; Даль 1955, 1: 408 БЕР 1971, 1: 294; Геров 1975, 1: 260; Mikl. 1977: 149; Pokorny 2007; Илиевска 1997, 1999: 126–128; Райнхарт 1983: 36–37). В обобщен вид наличните досега данни за нея могат да бъдат изложени по следния начин:

А. Лексемата е документирана по редки изворови референции, които до момента не са се променили вследствие на нов материал. От южнославянските източници тя е позната само по две употреби в Иловичката кормчая от 1262 г., известна като най-ранния известен препис на Южнославянската кормчая с тълкования (или така нареченото Законоправило на св. Сава). Архетипният преводен текст възниква на славянския Юг още в началото на XIII в. въз основа на византийски юридически прототип.

21. правило на Пето-Шестия (Трулския) вселенски събор от 691–692 г.

П^ра̑ ка̑. иже ѿноу̑дѣ изврѣжень. и въ просты люди ѿтриновень. покаѣвъ се. да стриже^т се тъкмо. аще ли ни. власы да растить. Т^ль. презвѣтерь или динаконь аще боудеть ѿ сана изврѣжень. чьсть же да иматъ и съдалище. ѣкоже и прочии соуци въ причтѣ. главоу да постригають. рекше соуцие на главѣ гочмьнѣце. аще же грѣховныи ради вины боудеть изврѣжень ѿноу̑дѣ. и с простыми людьми на мѣстѣ поставлень. аще оубо своею волею ѿставиць грѣхъ. ѣгоже ради бл̑гти бжине лиши се и чьсти. и аще на ѿбращение зрить. ѣкоже причьтници главоу да стригають. аще же своею волею не ѿстоупить. нь творити грѣхъ хоцеть. ѣкоже мирьсци члвци власы да растить. ѣко възлюбивь мирьское прѣбывание паче нбесныи жизни (Петровић 1991: 145а–б).

33. правило на Пето-Шестия (Трулския) вселенски събор от 691–692 г.

Правило .лг. иже поставления достоинь и свѣщенъскаго. аще кестъ родоу или иного кояго. да поставит' се. и нестрижень. ни блгвления полоучивь. на амвонѣ свѣшеныхъ словесъ да не почитаетъ :~тль. иудѣискымъ послѣдоюще обычаемъ въ армѣньсцѣи странѣ. тькмо единыне же соуть ѿ свѣщенъскаго чина въ причтьтѣ приемлють. нь и еше к томуу и неприемшихъ блгвления ѿ кѣппа и свѣснаго пострижения неимоущихъ. свѣчено пѣвце твореть. и на амвонѣ свѣченые книги почитати людемъ повелѣвають. того ради се обое се правило отрицаеть. и повелѣваетъ ни народъ зрѣти ни испытывати. аще свѣченъскаго кестъ родоу или иного кояго хотеца въ причтьтѣ поставити се. нь тькмо сего единогo истезовати. аще кестъ достоинь. и никого же працати чисти или пѣти на амвонѣ. аще ѿ своего кѣппа блгвления не приметъ. ни свѣщенъскаго гомънѣца пострижетъ. творещаго же прѣзь сиа повелѣнина ѿлоучаетъ ÷ (Петровић 1991: 1476–148а).

От руските източници обикновено се посочват референции към произведенията на Кирил Туровски, староруски книжовник от XII в., и Ипатиевската летопис от XV в., но компилирана върху по-ранни източници от XII–XIII в., както и към Проскинетарий от XVII в. (Срезн. 1893, 1: 609; СРЯ 1977, 4: 158 и др.). Контекстът в речниците дава възможност да се разбере, че лексемата се отнася към пострижението на духовно лице (при Кирил Туровски монах, другаде дяк или поп). Лексикографската интерпретация в отделните речници се различава по пълнота на изворовия материал, както и по принципите за обработката на лексемата в отделна речникова статия. Няма никакво съмнение обаче, че в значението, което ни интересува, тя съответства на гр. *κουρῶ*, лат. *tonsura*. Много богати са лексикографираните данни от руските народни говори (СРНГ 1972, 7: 229; Даль 1955, 1: 408), откъдето става ясно, че лексемата не само продължава да се употребява с интересуващото ни значение 'кружок, выстриженный на макушке, темени головы; верховка, маковка', но и че съществува метафоричното название на растението глухарче *попово гуменце*, както и еднокоренно прилагателно *гумнивый, гунивый* 'плешив'. Следите на лексемата в руската паремиология също са значими.

Б. Въз основа на досегашния изворов материал възникват специализирани изследвания и различни интерпретации върху лексемата. Ще ги обобща, като се спра на двама водещи изследователи Й. Райнхарт и Кр.

Илиевска. И двамата достигат до своите наблюдения при работата си върху Иловичкия препис, възхождащи или повлияни от него преписи. Обобщено двете мнения изглеждат така:

а) Богатото присъствие на лексемата *гуменце* в книжовния руски език и в неговите диалекти са причината Райнхарт да я обяви за „слово известно только русскому языку“ и да я отнесе към пласта от лексикални русизми в самата Иловичка кормчая, който все още остава дискуссионен в отделните си репрезентати. Второ, същият автор е скептичен относно етимологическата връзка на *гуменце* с *гумно* поради неясна според него семантическа мотивация (Райнхарт 1983: 37). Той не изяснява мотивите си, но предполагам, че сред тях е споменатото още от И. И. Срезневски гръцко съответствие на *гумнивий* – γυμνός, различно от γοῦμνιο-ἄλων (Срезн. 1893, 1: 610; LS 1996: 362–363 γυμνός ‘naked, bald, uncovered, scalped’). Не е посочен обаче някакъв конкретен преводен източник, който би предложил точно това или еднокоренно гръцко съответствие за славянската дума. По тази причина досега мнението на Й. Райнхарт не е общовъзприето.

б) Мнението на Кр. Илиевска (Илиевска 1997; 1999) следва значително по-разпространената мотивация, като свързва *гоумъньце* по асоциация с хармана, овършаната нива и основния семантичен признак ‘пусто, равно място’; следователно това е деривационно образуване от праславянската мотивираща лексема γοῦμνιο-ἄλων. За самата мотивираща лексема *гоумъно* е валидно мнението, че макар да възниква въз основа на два индоевропейски корена *gʷous – ‘говедо’ и *m̥n – ‘мъна, смачквам, гмеча’, е праславянско образуване и няма точно съответствие в други езици (ЭССЯ 1980, 7: 173). Кр. Илиевска изразява несъгласие с предположението за руския произход на думата и предлага друго обяснение: тя е моравизъм и е навлязла в славянската книжнина с първия Методиев превод на номоканона, осъществен по време на моравското архиепископство на първоучителя и завършен преди 885 г. Авторката намира основания в едно наложено днес, но неточно или поне много оспоримо мнение, че специфичната тонзура на свещеника е била характерна само за католическата църква (Дмитриевский 1904; Макарова 2007). И като се вземе предвид обстоятелството, че Иловичкият препис от 1262 г., както и неговият протограф със сигурност са съвременни книжовни явления на Латинската империя на Балканите (1204–1261) и съпътстват сложните процеси както на православна дипломация и дори уния с папата, така и на възродена, яростна антилатинска полемика, то на пръв поглед сякаш лексемата от Иловичкия препис е пример за симбиоза на езикови и извънезикови фактори. Редица нови изследвания представят проблема в много по-сложното преплитане

на богословско-догматически, изворови, езикови и културноисторически референции.

В. Най-интересни с оглед на южнославянската история на думата са двете правила от Трулския събор в Иловичката кормчая. В тях веднъж лексемата *гоумъньце* е с ранга на пояснителна глоса и веднъж е употребена в свързан преводен текст. В първия случай тя няма точен гръцки кореспондент, защото в самото правило на св. апостоли се казва, че след покаяние низвергнат духовник може отново да бъде приет в клира, или „да се стриже по обичая на клириците“ (Правила 1913, 2: 130–131; τῷ τοῦ κλήρου κειρέσθωσαν σχήματι). В 33. правило на св. апостоли съответник е изразът *ιερατικῆ κουρᾶ*. Преди Иловичкия съществува запазен текст на тези правила само според преславския превод на така наречения Номоканон в 14 титула в трета Фотиева редакция, запазен в руската Ефремовска кормчая от XI–XII в., която възниква въз основа на старобългарски протограф. В Ефремовската кормчая обаче няма подобна или синонимна лексема и 33. канон на Трулския събор говори само за *чистителнѣское остригание* (Бенешевич 1976: 167). Методиевият превод на Номоканона на Йоан Схоластик в 50 титула не съдържа правила на Трулския събор, тъй като гръцкият му първоизточник се опира само на правилата от първите четири вселенски събора. Затова и твърдението, че *гоумъньце* би могло да е *Методиева лексема*, не може да се докаже въз основа на конкретен изворов материал. Нещо повече, в обкръжението на *Методиевия превод на Номоканона в Устюжката кормчая от XIII–XIV в.* са преписани избрани правила от Трулския събор, в чиито превод К. Максимович вижда ранни езикови следи на кирилometодиевската книжовна норма (Maksimovič 1998: 500). В извадката присъства само 21. правило, но в неговия текст лексема *гоумъньце* не се открива. Ето защо засега трябва да се приеме за безспорен фактът, че преди Иловичката кормчая нито един преводен номоканон на славянския Юг не употребява изследваната лексема. Би могло обаче да се добавят следните стилистично-функционални характеристики, подплатени с данни от съвременната славянска лексикография и от нови културологични проучвания:

1. *Гоумъньце* попада в един регистър с други редки лексеми, които реферират към специализирани понятия от системата на християнската терминология. Известен е например терминът *врашьньце* в значение ‘нафора, хляба от причастието’. Той се смята за моравско-панонска лексема, ‘локална битова лексема’ или ‘белег на далматския, хърватски културен

диалект” (Hauptová 2005; Максимович 2008: 82), особено поради данните за съвременните му континуанти в долнолужишки и хърватско-сръбски ареал. Става въпрос за форми като *brošmo*, на *brošma* като означение на тялото Христово в долнолужишки (ЭССЯ 1975, 2: 212–213). В историческата лексикология и лексикография *врашьньць* е документирана по Пенинциала в Синайския евхологий, във Виенските листи, хърватски паметник от XII в., в Синайския глаголически мисал 5/N от XI в., в Сплитския мисал и особено важната за българската езикова история референция към Църковното сказание – старобългарски превод от Симеоновата епоха на тълкуванията на св. литургия от константинополския патриарх Герман I (715–730), където е налице дори сег. деят. причастие в мн.ч. *врашьнюющаа* от глагола *врашьновати* (с) ‘причестявам се’ (Пеев 2007). Следователно изворовите данни не ограничават дистрибуцията ѝ единствено в западнославянски говорен ареал, а точно обратното, свидетелстват за контактна зона между западни и южни славянски диалекти. Типологическото сходство между *гоумьньць* и *врашьньць* се проявява: 1. В употребата им като домашни, адаптиращи и пояснителни термини за основни понятия на християнския ритуал, за които са били налице чуждоезични термини; 2. В принадлежността им към домашната славянска лексика за специализирани понятия и в използването им в активен превод, а един термин получава по-голяма устойчивост в писмената традиция. 3. В това, че възникват въз основа на асоциативни представи и общоупотребимото, основното апелативно значение на изходните лексеми *гоумьно* и *врашьно* с еднаква сесимологомодификационна суфиксация. Те илюстрират ролята на така наречения от Е. Верещагин *метод на транспозицията* – превръщането на дума от общата лексика в дума със специализирано значение (Верещагин 1985: 217–237). При транспозицията в средновековния текст се проявява тенденцията лексемата да запазва семантичните си връзки с общата речникова система и в зависимост от контекста да се терминологизира или детерминологизира.

2. От гледище на лексикологията *гоумьньць* ‘тонзура’ е *деминутив лексема*, омоним на втория член на корелацията *гоумьно–гоумьньць* (*гуменцо*, *гуменце* като умал. от *гумно* в същото значение ‘харман, овършана нива’ се привежда в редица речници, така както и *гумнище*, *гумно*; конкретното значение на деминутива *гуменце* ‘харман, овършана нива’ е фиксирано и по български диалектен материал – БЕР 1971: 294). Тя е получена

чрез метафоричен пренос и функционира като литургически термин. Самостоятелната лексикална единица илюстрира общата типология при създаването на част от славянските литургически термини въз основа на домашен словен инвентар (подобно не само в брашньо ‘храна, нещо за ядене’ – брашньо ‘нафора, просфора, причастие’, но и в хлѣвъ ‘хляб; евхаристиен хляб’, СТБР 2009, 2: 1141 – хлѣвъць ‘нафора, просфора, евхаристиен хляб’). Предполагам, че тези процеси са ранни прояви на народноразговорно словотворчество и вероятно възхождат още към зората на кирило-методиевската традиция. Наличните досега данни за употребата на гѹмъньце ‘тонзура’ не бива да се абсолютизират, тъй като може да претърпят промени по примера на новооткритите данни за брашньо. Следователно се придържам към общославянския характер на лексемата и нейната поява въз основа на народноразговорната лексика в контактната зона на южнославянския и западнославянския ареал в зората на създаването на славянска книжнина и началните стъпки за оформяне на самостоятелна християнска терминология с домашен произход. Общочовешките асоциативни представи, които стоят в основата на метафоризацията при *гуменце*, са причината в българските диалекти също да са налице примери за аналогична семантична мотивация, сравни: *гумно* ‘утъпкано място; двор с кръгла форма; равно място пред постройка’; ‘обретен хляб с кръгла форма’; изразът *попова звезда* като метафорично название на най-ярката звезда–ДА; *попина* ‘растение с кръгли цветове и изпъкнала централна част, *tribulus terrestres*’; имена на глухарчето *попово гуменце* в руски и украински, *porówa glówka* в полски, *попина погачица* в сръбски, *попадия* ‘глухарче, маргаритка’ в български и др.; топоним *Попина говно* в Долна Струма и Места и дори паремии с акцент върху кръглата, пуста, равна форма на гумното (изчерпателно у Емилиянова 2010). В посочената статия на Кр. Илиевска се привеждат общо 69 микропонима от македонски материал въз основа на мотивиращия апелатив *гумно* както като основен елемент от типа *Гуменец*, *Гуменешник*, така и като втори елемент в двусъставни названия от типа *Бело гумно*. Въз основа на това авторката прави справедливото заключение за голямото значение на мотивиращия апелатив поради пряката му връзка със селскостопанския живот и трудовата дейност на селянина (Илиевска 1997: 87). Това също подкрепя предположението за очертаната тук картина на преход от конкретното към метафорично значение в двойката *гумно* ‘харман, овършана нива’- *гуменце1* ‘деминутивна форма на апелатива гуменце’ и *гуменце2* ‘омоним на гуменце1; тонзура’.

3. Културната история на лексемата изисква да се подчертае фактът, че подстригването на косата за лица, встъпващи в монашество или в църковната йерархия, е общ белег на християнската традиция, символична телесна жертва в името на Бога, инициация, подобна на тази при тайнството кръщение. Кръглата форма на подстригването символизира още трънния Христов венец според йерусалимския патриарх Софроний (560–638), близък предходник на Правилата на Трулския събор (Древо). Следователно няма основания в употребата на *гуменце* ‘тонзура’ да се търси преднамерена връзка с католицизма³ нито в ритуален, нито в пространствено-ареален контекст на писмените източници, които я документират. Впрочем последното не произтича нито пряко, нито косвено от характера и типа на посочените извори. Вероятната причина за названието на клирическият или монашески постриг не с *гуменце*, а с други лексеми в южнославянски текстове, е синонимията. Във връзка с това предположение си струва да се припомни една основополагаща статия на Ст. Младенов от 1936 г., в която се изяснява семантичката диференциация между лексемите: *Гумно* ‘място, където говеда, волове стъпкват житни стъбла’; *Ток* ‘място, където се върше с коне, които тичат < тешти, текж– тичам, тека’ . Старобългарското *токъ* е характерно за Супрасълския сборник и източнобългарските диалекти; *Врах* ‘място, където житото се влачи’ < *врѣшти, врѣхъ*, тъй като се е вършеело с влачене на каменен ваяк или мятане на тежести’. Заслужава да се проведе цялостно проучване как се е наричал монашеският и клирическият постриг в писмени източници с южнославянски произход. Ето само малка част от възможните данни по материал от номоканони: *врѣхъ* ‘подстригано място на косата, врѣх на косата’⁴ според ръкопис ЦИАИ 1160, л. 38а, в правилото срещу симонията с вставка от Пс. 7: 17: *нѣ да*

³ В събраните от А. Попов антилатински текстове се говори много по-често за практиката на латините да си стрижат брадата, и това се превръща в един основен аргумент на православната полемика (Попов 1875: 23, 48, 83, 102 и особено прението на Панагиота с Азимита, с. 273–274). В същите текстове се срещат лексемите *лоно, постригъ, кика, плѣшь*, „и власъ встриженіе кетъ коуѣтъ вънець терновъ вбрадъ спасителевъ (Попов 1875: 204). Подстригването е белег на раннохристиянската практика, когато се устройва църковният чин, и засяга свещениците, епископите и монасите. Според Попов, с. 288, в Тактикона си Никон Черногорец обяснява, че православните също носят гуменце на главата си (в гръцкия текст на 40. слово стои вин. ф. γαράραν < γέραρα, γέρρα ‘чест, достойнство’ на свещенослужители – LS 1996: 345, т.е. метафорично назоваване на пострига).

⁴ Ст. Младенов разглежда *врѣхъ* като отгласна степен от *врѣшти, врѣхъ* (Младенов 1936: 115) и успоредява с лат. *vergo* и гр. *ἔρρω* ‘влача’. Следователно е възможна обща семантична мотивация, отразила различни славянски диалектни влияния и културни реалии.

обратит са болѣзнь его на главѣ его. и на врѣ его неправда его съниде. и да съложит са ѡкоже симѡ влзхвѣ въ ѡсѣженіе. Самата лексема врѣхъ се среща и в други епитимийни правила от различни редакции. За пример ще посоча изключително редките норми от българския по произход Требник РГБ Григ. 32, XVI в.: дѣакъ непостриженъ врѣхъ не подобаетъ чести апла ни парѣмїе; попоу аще порастетъ врѣ. не подобае лїтвр҃гисати, както и общи предписания за бялото духовенство аще ко ѡврѣщет се непостригъ главоу въ законѣ (Цибранска-Костова 2011а: 347; 2011б: 99). В контекста на разглеждания проблем е възможна хипотезата, че с врѣхъ, врѣхъ, врѣхъ отново се осъществява метафоричен пренос и назоваване на пострига по аналогия с овършаното място, което съпада със значението 'горна част на косата' <врѣхъ' връх; нещо, което се намира отгоре (СТБР 1999, 1: 193). Във всеки случай гоумьнице не би следвало да се разглежда като русизъм, нито като моравизъм, а като проява на метафоризацията и народната етимология в търсене на специфични славянски названия за важни термини на християнската култура.

Литература

- Бенешевич 1976: Бенешевич, В. Древнеславянская кормчая XIV титулов без толкований. Т. 1. СПб., 1906. Reprint Leipzig, 1976. [Beneshevich, V. Drevneslavjanskaya kormchaya XIV titulov bez tolkovaniy. T. 1. SPb., 1906. Reprint Leipzig, 1976.]
- Вендина 1988: Вендина, Т. П. К словообразовательным особенностям западнославянских языков (в сравнении с другими славянскими языками). – В: Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1983. Выпуск 17. Москва, 1988, 179–205. [Vendina, T. P. K slovoobrazovatel'nyum osobennostyam zapadnoslavjanskikh yazykov (v sravnenii s drugimi slavjanskimi yazykami). – V"v: Obshcheslavjanskiy lingvisticheskiy atlas. Materialy i issledovaniya. 1983. Vypusk 17. Moskva, 1988, 179–205.]
- Верещагин 1985: Верещагин, Е. Великоморавский этап развития первого литературного языка славян: становление терминологической лексики. – В: Великая Моравия, её историческое и культурное значение. Москва, 1985, 217–237. [Vereshchagin, E. Velikomoravskiy etap razvitiya pervogo literaturnogo yazyka slavjan: stanovleniye terminologicheskoy leksiki. – V"v: Velikaya Moraviya, yеё istoricheskoye i kul'turnoye znachenіye. Moskva, 1985, 217–237.]
- Дмитриевский 1904: Дмитриевский, А. Ставленник. Руководство для священноцерковно-служителей и избранных в епископа. Киев, тип. Императорского

- университета, 1904. [Dmitriyevskiy, A. Stavlenik. Rukovodstvo dlya svyashchenno-tserkovno-sluzhiteley i izbrannykh v yepiskopa. Kiyev, tip. Imperatorskogo univer-siteta, 1904.]
- Емилиянова 2010: Емилиянова, Б. Към етимологията на топонима *Попина*. – В: Проблеми на балканското и славянското езикознание. Велико Търново, 2010, 342–354. [Emiliyanova, B. Kam etimologiyata na toponima Popina. – Problemi na balkanskoto i slavyanskoto ezikoznanie. Veliko Tarnovo, 2010, 342–354.]
- Зидарова 2004: Зидарова, В. Деминутиви и лексикална номинация. – В: Българистични студии. Редактори Й. Холевич, К. Рикев, В. Радева. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2004, 114–122. <http://www.georgesg.info/belb/> (дата на достъп 27.10.2015 г.) [Zidarova, V. Deminutivi i leksikalna nominatsiya. – Balgaristichni stu-dii. Redaktori Y. Holevich, K. Rikev, V. Radeva. S., UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2004, 114–122.]
- Илиевска 1997: Илиевска, Кр. Гумно, гуменъа, гуменце во метафорична и топонимиска употреба. – В: Сборник посветен на проф. Радмила Угринова-Скаловска. Скопје, 1999, 77–87. [Ilievska, Kr. Gumno, gumenja, gumence vo metaforična i toponimiska upotreba. – Zbornik posveten na prof. Radmila Ugrinova-Skalovska. Skorje, 1999, 77–87]
- Илиевска 1999: Илиевска, Кр. Мазуринска крмчија. Стари текстови VI. Скопје, 1999. [Ilievska, Kr. Mazurinska krmčija. Stari tekstovi VI. Skorje, 1999]
- Коева, Благоева, Колковска 2011: Коева, С., Д. Благоева, С. Колковска. Проектът Български национален корпус. Резултати и перспективи. – В: Български език LVIII, (2011), 3, 34–53. [Koeva, S., D. Blagoeva, S. Kolkovska. Proektat Balgarski natsionalen korpus. Rezultati i perspektivi. – Balgarski ezik LVIII, (2011), 3, 34–53.]
- Кръстев 1976: Кръстев, Б. Умалителността в българския език. София: Народна просвета, 1976. [Krstev, B. Umalitelnostta v balgarskiya ezik. Sofiya: Narodna prosveta, 1976.]
- Мазуринская кормчая 2002: Мазуринская кормчая. Памятник межславянских культурных связей XIV–XVI вв. Исследования. Тексты. Москва, 2002. [Mazurinskaya kormchaya. Pamyatnik mezhlavyanskikh kul'turnykh svyazey XIV–XVI vv. Issledovaniya. Teksty. Moskva, 2002.]
- Макарова 2007: Макарова, В. Облик русского священника: к истории длинных волос. – В: Журнал “Теория моды. Одежда. Тело. Культура”, 2007, №4. <http://www.deacon.ru> (дата на достъп 27.10.2015). [Makarova, V. Oblik russkogo sveshchennika: k istorii dlinnykh volos. – Zhurnal “Teoriya mody. Odezhda. Telo. Kul'tura”, 2007, №4.]
- Максимович 2008: Максимович, К. А. *Зѧповѧди свѧтъѧхъ отѧць*. Латинский пени-тенциал VIII века в церковнославянском переводе. Москва, 2008. [Maksimovich, K. A. *Зѧповѧди свѧтъѧхъ отѧць*. Latinskiy penitentsial VIII veka v tserkovnoslavyanskom perevode. Moskva, 2008.]

- Младенов 1936: Младенов, Ст. Етимологически обяснения на български думи: гумно, ток, вършитба и врах. София: Придворна печатница, 1936 (отделен отпечатък). [Mladenov, St. Etimologicheski obyasneniya na balgarski dumi: gumno, tok, varshitba i vrah. Sofiya: Pridvorna pechatnitsa, 1936]
- Пеев 2007: Пеев, Д. Църковното сказание – превод от превода. – Старобългарска литература 2007, кн. 37–38, 132–158. [Peev, D. Tsarkovното skazanie – prevod ot prevoda. – Starobalgarska literatura 2007, kn. 37–38, 132–158]
- Петровић 1991: Петровић, М. Законоправило или Номоканон светого Саве. Иловички препис 1262 година. Приредио М. Петровић. Горњи Милановац, 1991. [Petrović, M. Zakonopravilo ili Nomokanon svetoga Save. Povički prepis 1262 godina. Priredio M. Petrović. Gornji Milanovac, 1991]
- Попов 1875: Попов, А. Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений против латинян XI–XV вв. Москва, 1875. [Popov, A. Istoriiko-literaturnau obzor drevnerusskikh polemicheskikh sochineniy protiv latinyan XI–XV vv. M., 1875.]
- Правила 1913: Правилата на св. Православна църква с тълкуванията им. Т. 2. Превеждат и редактират С. Цанков, И. Стефанов, П. Цанев. София, 1913. [Pravilata na sv. Pravoslavna tsarkva s talkuvaniyata im. T. 2. Prevezhdat i redaktirat S. Tsankov, I. Stefanov, P. Tsanev. Sofia, 1913.]
- Радева 1991: Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. София, 1991. [Radeva, V. Slovorazuvaneto v balgarskiya knizhoven ezik. Sofia, 1991.]
- Райнхарт 1983: Райнхарт, Й. Восточнославянское влияние в древне-славянской Кормчей. Венские доклады к IX международному съезду славистов в Киеве. Institut für slawistik. Отдельный оттиск. Wien, 1983. [Raynkhart, Y. Vostochnoslavyanskoye vliyaniye v drevne-slavyanskoy Kormchey. Venskiye doklady k IX mezhdunarodnomu s"yenzdu slavistov v Kiyeve. Institut für slawistik. Otdel'nyu ottisk. Wien, 1983.]
- Цибранска-Костова 2011а: Цибранска-Костова, М. Покаяната книжнина на Българското средновековие IX–XVIII в. (езиково-текстологични и културологични аспекти). Изд. “Валентин Траянов”. София, 2011. [Tsibranska-Kostova, M. Pokaynata knizhnina na Balgarskoto srednoveko-vie IX–XVIII v. (ezikovo-tekstologichni i kulturologichni aspekti). Izd. “Valentin Trayanov”. Sofiya, 2011.]
- Цибранска-Костова 2011б: Цибранска-Костова, М. Български епитимийник от XV–XVI в. Изд. “Валентин Траянов”. София, 2011. [Tsibranska-Kostova, M. Balgarski epitimiyunik ot XV–XVI v. Izd. “Valentin Trayanov”. Sofiya, 2011.]
- Hauptová 2005: Hauptová, Z. Staroslovenské a církevnoslovenské termíny pro eucharistii. – Slavia, 74, 2005, 265–270.
- Maksimovič 1998: Maksimovič, K. Aufbau und Quellen des altrussischen Ustjger Nomokanon. – In: Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte. Band 22. Fontes Minores 10. Frankfurt am Main, 1998, 477–508.

Източници

- БЕР – Български етимологичен речник. София, 1971– [Balgarski etimologichen rechnik. Sofia, 1971–]
- Геров – Геров, Н. Речник на българския език. Т.1–5. София, 1975–1978. [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik. T.1–5. Sofia, 1975–1978.]
- ДА – Архив на Секцията за българска диалектология и лингвистична география в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН. [Arhiv na Sektsiyata za balgarska dialektologiya i lingvistichna geografiya v Instituta za balgarski ezik „Prof. L. Andreychin“, BAN.]
- Даль – Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка. Т.1–3. Москва, 1978–1980. [Daly, V. Tolkovayuy slovary zhivogo velikorussskogo yazayka. T.1–3. Moskva, 1978–1980.]
- СДЯ: Словарь древнерусского языка. Гл.ред. Р.И. Аванесов. Москва, 1988– [Slovar' drevnerusskogo yazyka. Gl.red. R.I. Avanesov. Moskva, 1988–]
- Срезн. – Срезневский, И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Т.1–3. СПб., 1893–1912. [Sreznevskiy, I. I. Materialy dlya slovarya drevnerusskogo yazyka. T.1–3. SPb., 1893–1912.]
- СРЯ – Словарь русского языка XI – XVII вв. Москва, 1975– [Slovar' russkogo yazyka XI – XVII vv. Moskva, 1975–]
- СРНГ – Словарь русских народных говоров. Москва., 1965– [Slovar' russkikh narodnykh govorov. Moskva, 1965–]
- СТБР 1999, 2009: Старобългарски речник. Т. 1. София, 1999; Т. 2. София, 2009. [Starobalgarski rechnik. T. 1. Sofiya, 1999; T. 2. Sofia, 2009.]
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд (под ред. О. Н. Трубачева). Москва, 1974 – [Etimologicheskiy slovar' slavyanskikh yazykov. Praslavyanskiy leksicheskiy fond (pod red. O. N. Trubacheva). Moskva, 1974 –]
- LS 1996 - A Greek-English Lexicon. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. Oxford, with revised supplement. Clarendon press, Oxford, 1996.
- Mikl. 1977 –Miklosich, F. Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Emendatum auctum. Neudruck der ausgabe. Wien 1862–1865 (reprint 1977).
- Pokorny 2007: Pokorny, J. An Etymological Dictionary of the Proto-Indo-European Language. A Recised Edition of J. Pokorny's Indogetmanisches Etymologisches Wörterbuch. <<http://dndhu.org>> (дата на достъп 01.11.2015)
- Древо. Откръта православна енциклопедия <www.drevo-info.ru> (дата на достъп 19.11.2015 г.)